

Motywy thelemiczne w filmie Kennetha Angera pt. *Lucifer Rising*

Angelika Wlazłowska

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny

Institut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

E-mail: nekotousagix@gmail.com

tutor: dr Liliana Kalita

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny

Institut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

Słowa kluczowe: Thelema, okultyzm, kontrkultura, Crowley, O.T.O, awangarda

Kontekst kulturowy

Lata 60. XX wieku w Stanach Zjednoczonych to czas najwyższej aktywności ruchów kontestacyjnych, związanych z nurtem kontrkultury. Popularyzator i twórca tego terminu, amerykański krytyk społeczny, Theodore Roszak w pracy *The Making of a Counter Culture* (1995), tłumaczył, iż idea kontrkultury zrodziła się jako odpowiedź na wartości przyjęte w zachodniej cywilizacji, napędzane przez progres technologiczny, kult nowoczesności i konsumpcjonizm. Kontrkultura, jako zjawisko, stała się propozycją wykreowania nowej rzeczywistości, wolnej od represyjności ze strony systemu społecznego.

Według Erika Davisa, dziennikarza i doktora religioznawstwa na Uniwersytecie Rice, przemiany, jakie zaszły w amerykańskim społeczeństwie niosły ze sobą popularyzującą myśl ezoterycznej. Jako katalizator pomiędzy kontrkulturą a okultyzmem Davis

wymienia powszechne stosowanie halucynogenu LSD i stosunkowo prosty dostęp do innych środków psychoaktywnych. Konsekwencją owej interakcji była sztuka psychodeliczna, która nierzadko obfitowała w motywy i symbolikę odwołujące się do wiedzy tajemnej.

Zauważalną tendencją, szczególnie w początkowych fazach rozkwitu rewolty kulturowej, było chaotyczne dążenie do mieszania nurtów ezoterycznych z myślą Orientu i pseudonauką. Ostateczne skryształowanie się poszczególnych światopoglądów, opierających się na myśli okultystycznej nastąpiło na początku lat 70. wraz z pojawieniem się zjawiska określonego przez amerykańskiego uczonego jako „Pop Occulture”. Wtedy też, paradoksalnie, ezoteryzm stał się elementem komercyjnym, produktem wydawnictw publikujących książki o tematyce nadnaturalnej, które już pod koniec lat 60. zwiększyły swój nakład o ponad sto procent. Wówczas opublikowano lub wznowiono druk wielu dzieł słynnego brytyjskiego okultysty, Aleistera Crowleya, co bezsprzecznie przyczyniło się do zainteresowania Thelemą, czyli systemem religijno-filozoficznym stworzonym przez

Brytyjczyka. Termin ten zostanie szerzej wyjaśniony w dalszej części artykułu. Wśród propagatorów myśli Crowleya warto wymienić: twórcę filmów eksperymentalnych, Kennetha Angera, muzyków grupy „The Beatles” oraz gitarzystę formacji „Led Zeppelin”, Jimmy’ego Page’a.

Thelema

Aleister Crowley (1875-1947) uchodzi za jednego z najpopularniejszych i najbardziej kontrowersyjnych okultystów pierwszej połowy XX wieku. Swoje pierwsze doświadczenie mistyczne przeżył podczas sylwestra 1886 roku, a zaledwie dwa lata później, w wyniku znajomości z brytyjskim chemikiem George’em Cecilem Jonesem został inicjowany w Hermetycznym Zakonie Złotego Brzasku, organizacji paramasońskiej, której praktyki w znacznej mierze opierały się na kabale, tarocie oraz elementach magii ceremonialnej i teurgii. Młody ezoteryk, rozczarowany efektami, jakie osiągał podczas nauki w zakonie i nastrojami, wywołanymi jego biseksualnymi doświadczeniami, zdecydował się na praktykę poza organizacją, za guru obierając Allana Benneta, uchodzącego w stowarzyszeniu za drugiego, zaraz po przywódcy - Samuelu Liddellu MacGregor’ze Mathersie - lidera związku.

Do wydarzenia, które Crowley uważał za jedno z najbardziej kluczowych w swoim życiu doszło w roku 1904 podczas podróży poślubnej, obejmującej Egipt, Francję, Włochy i Cejlon, na którą udał się ze swoją żoną Rose Edith Kelly. Kiedy kobieta obwieściła mu, że jest w ciąży, para zdecydowała się wrócić do Kairu, gdzie Kelly, kierowana ciekawością, poprosiła ezoteryka o wykonanie niewielkiego rytuału. Podczas aktu magicznego zapadła w trans, przekazując mężowi słowa: „oni czekają na ciebie”. Sceptycznie nastawiony do całej sytuacji Crowley, mając świadomość, że Rose nie wykazuje za-

interesowania kwestiami nadnaturalnymi wydedukował, że „oni” to nie kto inny, jak egipski bóg nieba, Horus. Okultysta, aby potwierdzić swoje podejrzenia, zabrał kobietę do muzeum Boulaq, a kiedy ta wskazała mu wizerunek pogromcy Seta w szczególnej mistycznej formie Ra-Hoor-Khuita (połączenie boga słońca Ra z Horusem) i bezbłędnie odpowiedziała na wszystkie zadane przez niego pytania, uwierzył jej. Zgodnie z przedstawionymi przez żonę poleceniami 8, 9 i 10 kwietnia pomiędzy południem, a godziną trzynastą zasiadł przy biurku hotelowym i wyczekiwał przekazu od sił wyższych. Crowley w swoich wspomnieniach utrzymywał, że każdego z tych dni za jego plecami materializowała się metafizyczna istota, która przedstawiła się okultyście jako Aiwass. Brytyjczyk żywił przekonanie że była to forma jakiejś wyższej inteligencji, a być może nawet jego osobisty Anioł Stróż. Podczas kilkudniowej manifestacji istota podyktowała mu kolejno trzy rozdziały tekstu znanego pod nazwą *Liber AL vel Legis* (*Księga Prawa*), który w późniejszym czasie stał się fundamentalnym tekstem systemu, wykreowanego przez Crowleya, czyli wspomnianej wyżej Thelemy (grec. Θελημα-wola).

Liber AL vel Legis, jak tłumaczył okultysta w swojej autobiografii *The Confessions of Aleister Crowley: An Autohagiography* (1970) przepowiadała nadejście Nowego Eonu (ery), do którego okultysta przygotowywał się w trakcie swojej inicjacji na najniższy stopień wtajemniczenia w Hermetycznym Zakonie Złotego Brzasku, czyli poziomowi Neofity. Do najważniejszych dogmatów, sformułowanych w tekście ezoteryka należą: „Słowem Prawa jest Θελημα”, „Czyń wedle swej woli będzie całym Prawem”, „Miłość jest prawem, miłość podług woli” oraz „Słowem Grzechu jest Ograniczenie”. Po napisaniu *Księgi Prawa* Crowley nie był zadowolony z roli proroka, która została mu nadana, twierdząc, że uznawanie siebie za wieszczca

można odebrać za symptom szaleństwa. Porzucił rękopis, który przepadł na pięć lat, a w międzyczasie wraz z Jones'em, założył własne stowarzyszenie o charakterze inicjacyjnym, pod nazwą *Argentum Astrum* (łac. Srebrna Gwiazda).

W 1908 roku, podczas pobytu w swojej szkockiej posiadłości, Boleskine House, Crowley przypadkiem odnalazł zaginiony rękopis, co wywarło na nim tak silne wrażenie, że oddał się dwudniowej medytacji. Wtedy też doszedł do wniosku, że *Księga Prawa*, którą początkowo odrzucił związana jest z rolą, jaką przeznaczyli mu tajni przywódcy, którzy wedle nauk Złotego Brzasku (przejętych częściowo przez zakon Crowleya) kierują rozwojem ludzkości na jednym z najwyższych planów astralnych. Od tego momentu *Liber AL vel Legis* stał się kluczowym tekstem, na którym okultysta oparł całą swoją późniejszą filozofię.

Cztery lata później, w Londynie, Brytyjczyk w dość nietypowy sposób poznał przywódcę innego zakonu o charakterze paramasońskim, Ordo Templi Orientis (Zakon Świątyni Wschodu), niemieckiego ezoteryka i agenta służb wywiadowczych, Theodora Reussa. Mężczyzna odwiedził Crowleya w jego mieszkaniu, zarzucając, że okultysta w jednej ze swoich licznych publikacji ujawnił największą tajemnicę organizacji. Zaskoczony ezoteryk pojął wówczas, że to O.T.O stanowi trzon realizacji jego idei. Rytuały Zakonu, które w znacznej mierze opierały się na technikach magii seksualnej, nie stały w sprzeczności z jego aktywnym życiem erotycznym, o którym Crowley chętnie pisał i opowiadał. Niedługo później Reuss mianował go przywódcą brytyjskiej sekcji stowarzyszenia, nadając mu tytuł Bafometa. Crowley, w porozumieniu z niemieckim okultystą zreformował niektóre elementy obrzędowości O.T.O tak, aby odpowiadały one duchowi Thelemy, a także rozpoczął badania nad rolą seksu w kwestii podnoszenia świadomości.

Po śmierci Reussa w 1925 roku na konferencji Zakonu w Turyngii (Niemcy) członkowie organizacji wybrali Crowleya na swojego lidera. Sam ezoteryk zmarł w 1947, pozostawiając po sobie dziedzictwo w postaci wielu tekstów literackich, przybliżających czytelnikowi doktrynę Thelemy.

Kenneth Anger i jego związki z Thelemą

Kenneth Anger (ur. 1927) to amerykański niezależny twórca filmów eksperymentalnych. Reżyser otwarcie przyznaje się do członkostwa w Ordo Templi Orientis, a jako źródło i inspiracje dla swoich obrazów wymienia nauki Aleistera Crowleya. Określa siebie jako poganina i lucyferianina, traktując upadłego anioła jako symbol - mistycznego bohatera, który uosabia zbuntowany charakter artysty. Te deklaracje i powiązania z ezoteryzmem niejednokrotnie stanowiły powód zarzutu, jakoby miał on praktykować satanizm, czemu mężczyzna wyraźnie zaprzecza. Do jego najpopularniejszych filmów, wchodzących w skład cyklu „Magick Lantern Cycle” należą: *Fireworks* (1947), *Puce Moment* (1949), *La Lune des Lapins* (nakręcony w 1950 we Francji i pokazany w 1972 roku pod angielską nazwą *Rabbit's Moon*), *Eaux d'Artifice* (1953), *Inauguration of the Pleasure Dome* (1954), *Scorpio Rising* (1964), *Kustom Kar Kommandos* (1965), *Invocation of My Demon Brother* (1969) oraz *Lucifer Rising* (1966-1981). Wszystkie filmy z serii przesiąknięte są głęboką symboliką, odwołującą się do egiptologii i filozofii Thelemy. Pierwszy film z cyklu, *Fireworks*, wzbudził wśród odbiorców sporo kontrowersji, ze względu na jawne manifestowanie homoeerotycznych treści. Właściciel Los Angeles Theater, który wyświetlił film w 1957 roku został skazany za rozpowszechnianie nieprzyzwoitych treści, jednakże wyrok uchylono już dwa lata później. Poza działalnością związaną z produkcją filmową, reżyser zasłynął

z publikacji dwóch książek, obnażających tajemnice gwiazd Hollywood'u: *Hollywood Babylon* (1959) i *Hollywood Babylon II* (1984). Pomimo popularności utworów, wielu badaczy uważa materiały przedstawione w pracach za przejawskrawione i nie znajdujące odzwierciedlenia w faktach.

Lucifer Rising

Inspirację do nakręcenia filmu stanowił dla reżysera poemat Aleistera Crowleya pt. *Hymn to Lucifer* (1919). W 1966 roku Anger rozpoczął poszukiwania osoby chętnej do odegrania roli tytułowej. Początkowo miał nią zostać młody muzyk Bobby Beausoleil, który zamieszkał z Angerem w wynajmowanej przez niego wiktoriańskiej willi Russian Embassy w San Francisco, zobowiązując się jednocześnie do nagrania ścieżki dźwiękowej, służącej za tło planowanego obrazu. Relacje pomiędzy dwoma mężczyznami z czasem zaczęły się pogarszać. Beausolei zarzucał starszemu koledze, że więcej o filmie mówi, niż realnie go realizuje, natomiast twórca filmowy nie był zadowolony z faktu, iż muzyk za bardzo ingeruje w jego pomysły. Ostatecznie Anger wyrzucił mężczyznę z mieszkania, zrywając z nim kontakt na pewien czas, oskarżając Beausolei, iż pożyczone od niego pieniądze przeznaczył nie na zakup wzmacniaczy muzycznych, ale kilogramowego worka marihuany. Pierwotna, jedenastominutowa wersja filmu, zawierająca scenę, w której zagrał założyciel Kościoła Szatana, Anton Szandor LaVey, pojawiła się dwa lata później pod nazwą *Invocation of My Demon Brother*. Beausolei po opuszczeniu domu Angera, związał się z sektą „Rodzina Mansona” i zmanipulowany przez jej lidera, Charles'a, Mansona zabił innego artystę, Gary'ego Hinmana, za co został skazany na karę śmierci. Wyrok ten złagodowano później do dożywocia. Pomimo naruszonego zaufania, Anger po pewnym czasie został zmuszony do ponownego nawiązania współpracy

z muzykiem, ponieważ uzależniony od heroiny gitarzysta formacji „Led Zeppelin”, Jimmy Page, który, podobnie jak reżyser, interesował się filozofią Crowleya, nie był wystarczająco produktywny, aby dokończyć oprawę dźwiękową do filmu. Warto jednak zaznaczyć, że zagrał w jednej z końcowych scen. Ostatecznie rolę Lucyfera Anger powierzył Leslie Hugginsowi, młodemu brytyjskiemu hutnikowi, natomiast w roli Izidy obsadził aktorkę Myriam Gibril, a Boga śmierci i odrodzenia, Ozyrysa, zagrał zafascynowany śmiercią reżyser, Donald Cammell. Wśród innych postaci, którzy przyczynili się do powstania *Lucifer Rising* warto wymienić popularną piosenkarkę Marianne Faithfull (Lilith) oraz młodszego brata Micka Jaggera, wokalisty grupy „The Rolling Stones”, Chrisa Jaggera.

Motywy

Pierwsze sceny *Lucifer Rising* przedstawiają egipskich bogów, Izydę i Ozyrysa, którzy wzywają upadłego anioła Lucyfera, celem rozpoczęcia nowej epoki okultystycznej, nazwanej przez brytyjskiego okultystę Eonem Horusa, poprzedzonego kolejno erami kultu Matki w starożytności i kultu Ojca, związanym z magiczną formułą Umierającego Boga. Według *Księgi Prawa*, to Horus jest właściwym rezydentem Ziemi, Ukoronowanym i Zwycięskim dzieckiem Izidy i Ozyrysa, synem który pomścił śmierć swojego ojca, kończąc jego Eon i stając się tym samym symbolem niewinności oraz niezależności moralnej. Podczas epoki, nad której pieczę miał przejąć Horus, ludzkość została by pozbawiona fałszywego altruizmu, obsesyjnego strachu i świadomości grzechu. Zaczęliby realizować swoją prawdziwą wolę, czyli postępować zgodnie ze swoimi własnymi predyspozycjami, temperamentem i żądzami. Według Crowleya nadejście każdego kolejnego etapu dziejów to efekt rozpadu istniejącej dotychczas cywilizacji, dlatego też,

według jego przekazów, pojawienie się kultu Ozyrysa spowodowało upadek cywilizacji egipskiej, a pierwsze etapy panowania Horusa, którego naturą jest Siła i Ogień, poprzedzony byłby wieloma wojnami. W obliczu tej sytuacji sam okultysta został wyznaczony przez tajnych przywódców do rozpowszechnienia gromadzonej przez lata wiedzy tajemnej w takiej formie, aby kolejne pokolenia, które przeżyją nadciągającą katastrofę, były w stanie przywrócić ją i odtworzyć. W oparciu o myśl Brytyjczyka, Eon Horusa rozpoczął się w 1904 roku, a wśród zwiaśtanów transformacji światowej duchowości, wymienia on I wojnę światową i prohibicję w Stanach Zjednoczonych.

Na kolejnych kadrach widz poznaje postać obudzonego ze snu adepta sztuki magicznej (Haydn Couts). Wstając, odkrywa on czerwone posłaniu, w którego centrum umiejscowiony został heksagram unikalny, z charakterystyczną różą po środku, czyli jeden z najbardziej rozpoznawalnych symboli, kojarzonych z filozofią Thelemy. Krzysztof Azarewicz, badacz i tłumacz prac Aleistera Crowleya, zaangażowany w działalność Ordo Templi Orientis, w swoim artykule *Unikalny heksagram i mistyczna róża* tłumaczy, że symbol „(...) zawiera w sobie misteria świętej geometrii, których wymiary pozostaną niedostępne dla profan. Na jednym z poziomów znaczeń heksagram z różą symbolizuje tradycyjnie zjednoczenie mikrokosmosu z makrokosmosem. To relacja harmonijnie rozwiniętego człowieka z pięknem wszechświata (...) Wierzchołki heksagramu odpowiadają oczywiście sześciu klasycznym planetom, natomiast znajdująca się w jego centrum róża uświadamia nam o tożsamości Człowieka z naszym Panem, Ojcem Słońcem. Kształt kwiatu jako żywo przywodzi nam na myśl człowieka Witruwiusza wpisanego w pentagram”.

Adept ściskając w prawej dłoni różdżkę, udaje się do ciemnego pokoju,

w którym znajduje się posąg Horusa. Kierując w jego stronę magiczny instrument, błogosławi starożytnego boga. Niedługo później zauważamy, że mag trzyma w ręku sztylet, a sam skąpany jest we krwi. Można to zinterpretować jako magiczny rytuał Inicjacji Nowego Eonu, o którym Crowley pisał w pracy *Magja w Teorii i Praktyce (Magick in Theory and Practice, 1929)*. Zgodnie z jego filozofią krwawa ofiara, złożona podczas wojen poprzedzających nową epokę, w trakcie którego ludzie przyjmą Thelemę jako dogmat, jest niezbędna w Światowej Ceremonii Proklamacji Horusa. Nadciągającą katastrofę symbolizuje także przebudzenie nieszczęśliwej kochanki Lucyfera, Lilith, która symbolizuje niezadowolenie i kojarzona jest z destrukcyjnymi mocami.

W następnej sekwencji scen widoczny jest Thelemicki krąg, szczegółowo opisany przez Aleistera Crowleya w opracowaniu *Goecja (The Goetia: The Lesser Key of Solomon the King, 1904)*. Stanowi on centralny punkt każdej świątyni i zabezpiecza maga podczas przeprowadzania rytuału przed „zstąpieniem w otchłań szaleństwa”. Zgodnie z wytycznymi musi mieć on co najmniej 3 metry średnicy, a jego granice wyznaczają dwie linie, umiejscowione od siebie w odległości 15 centymetrów. Przestrzeń ta powinna być wypełniona kolorem zielonym, na której znajdowałyby się także pomalowane na karmazynowo te mistyczne imiona, z którymi mag najbardziej się utożsamia. Brytyjczyk za najbliższe jego ideom uznawał: Chaos, Babalon, Laylah, Perdurabo, Nuit, Haddit, Ra Hoor Khuit, gdzie Perdurabo jest jego własnym imieniem magicznym, przyjętym podczas inicjacji w Hermetycznym Zakonie Złotego Brzasku. Te same słowa znajdziemy również w filmie *Lucyfer Rising*. Środek magicznego kręgu zajmuje litera Tau, o tym samym kolorze, co imiona magiczne (choć według niektórych thelemitów w tym aspekcie następuje pewna dowolność), zbud-

wana z dziesięciu kwadratów, które symbolicznie odnoszą się do dziesięciu sefir (emanacji boskiego światła), tworzących wspólnie kabalistyczne Drzewo Życia. Litera, której rozmiar zależy od wielkości stóp maga, wpisana jest w niewidzialny trójkąt, wyznaczony przez trzy rąby. Krąg otoczony powinien być dziesięcioma świecami, stojącymi w środku małych pentagramów. Maga, który odprawia rytuał przyzwania Lucyfera zagrał sam Kenneth Anger. Przywołany upadły anioł, ubrany jest jak motocyklista, w charakterystycznej kurtką z tęczowym napisem „Lucifer”. Sygnalizuje on rozpoczęcie Wielkiego Dzieła, oznaczonego magiczną formułą Abrahadra, którego ostateczne spełnienie zakończy się panowaniem Horsa.

W innej scenie filmu widzimy zaciemniony pokój i Adepta zdejmującego z dekoracyjnej ramy ściennej w kształcie gęstego wieńca laurowego (symbol zwycięstwa), czerwony materiał, ozdobiony odwróconym pentagramem, co jest wyraźnym nawiązaniem do postaci Bafometa. Pod nim znajduje się wizerunek Aleistera Crowleya, który został obdarzony tym tytułem w Ordo Templi Orientis. Można to potraktować jako hołd dla jego idei, uznanie okultysty za proroka Nowego Eonu. W tej samej scenie pojawia się gitarzysta grupy „Led Zeppelin”, Jimmy Page. Gra on mężczyznę trzymającego Stelę Objawienia, czyli jeden z najważniejszych relikwów Thelemy, obowiązkowy element wyposażenia świątyni, przepowiadający manifestację Aiwassa. To właśnie tę płytę nagrobną kapłana boga Mentu, Ankh-af-na-khonsu, żona Crowleya wskazała okultyście w Muzeum Egipskim w Kairze. Szczególną uwagę okultysty przyciągnął fakt, że starożytny relikw znajdował się pod numerem katalogowym 666, co szybko utożsamiał ze swoim przeznaczeniem jako Bestii 666 z *Apokalipsy wg. Świętego Jana*. Należy pamiętać także, że w Księdze Prawa Crowley określany jest jako prorok Ankh-af-na-khonsu, co sugeruje, że

jest on jego kolejnym wcieleniem. Film kończy się ostatecznym nastąpieniem Nowego Eonu, podczas którego Adept osiąga pełnię swojej mocy, a Lzyda i Ozyrys witają latający spodek, przypominający ogniste słońce, symbolicznie odnoszące się do Ra Hoor Khuit'a, boga kojarzonego z energią solarną, którego nadejście przepowiedziane zostało w *Liber AL vel Legis*.

Podsumowanie

Film pt. *Lucifer Rising*, tak jak i pozostałe dzieła Kennetha Angera, zawiera w sobie wiele motywów nawiązujących do myśli Aleistera Crowleya. Ze względu na kontekstualny i oniryczny charakter obrazu, odbiorca, który nie jest zaznajomiony z filozofią Thelemy, napotka wiele trudności podczas interpretacji wizji, przedstawionej przez amerykańskiego artystę. Wobec tego, w obliczu odczytywania poszczególnych symboli, zawartych w filmie, najważniejszym elementem stanowi orientacja w naukach Crowleya. Anger, który stał się jedną z ikon ezoterycznego nurtu kontrkultury, widział w epoce kontestacji realizację, przepowiedzianego przez brytyjskiego okultystę, Eonu Horsa. Idea ta wpisywała się w panujące wówczas przekonanie, że lata 60 i 70 XX wieku niosły ze sobą wiele zmian w świadomości społeczeństwa na poziomie globalnym, odzwierciedlając transformacyjnego ducha epoki. To co Anger, kontynuując myśl Crowleya, przedstawiał jako Nowy Eon, przez wielu innych propagatorów idei ezoterycznych nazywane było Erą Wodnika. Dzieła Kennetha Angera, w których nierzadko główne role odgrywały inne, popularne postaci tegoż okresu, bez wątplenia przyczyniły się do szerokiego rozpowszechniania okultystycznej doktryny *Thelemy*, zarówno w okresie rozwoju kontestacji, jak i w czasach obecnych. Świadczy o tym wciąż jeszcze żywe zainteresowanie jego filmami, które wciąż na nowo, badacze

symboli ukrytych w obrazie, próbują interpretować.

Literatura:

Azarewicz K., *Unikursalny heksagram i mistyczna róża*, <http://www.krzysztof-azarewicz.pl/tarot-thota/unikursalny-heksagram-i-mistyczna-roza/>, [Dostęp: 26.02.2021].

Crowley A., 2000. *Goecja wg Aleistera Crowleya*, Wrocław, FOX.

Crowley A., 1998. *Magija w teorii i praktyce*, Katowice, KOS.

Crowley A., 2009, *Święte Księgi Thelemy*, Gdynia-Londyn, Wydawnictwo Lashtal Press.

Crowley A., 1970. *The confessions of Aleister Crowley: an Autohagiography* (edited by John Symonds and Kenneth Grant), Nowy Jork, Hill and Wang.

Crowley A., *The Equinox Of The Gods*, <https://hermetic.com/crowley/equinox-of-the-gods/index>, [Dostęp: 26.02.2021].

Davis E., *The Counterculture and the Occult*, <https://techgnosis.com/the-counterculture-and-the-occult/>, [Dostęp: 26.02.2021].

Hedegaard E., *The Last Manson Mystery*, <https://www.rollingstone.com/culture/culture-features/bobby-beausoleil-charles-manson-murder-mystery-helter-skelter-880805/>, [Dostęp: 26.02.2021].

Kenneth Anger, <https://www.britannica.com/biography/Kenneth-Anger>, [Dostęp: 26.02.2021].

Landis B., 1995. *Anger: The Unauthorized Biography of Kenneth Anger*, Nowy Jork, Harpercollins.

Michael Ch., *Kenneth Anger: how I made Lucifer Rising*, <https://www.theguardian.com/film/2013/jul/22/how-we-made-lucifer-rising>, [Dostęp: 26.02.2021].

Plumay J.M., 1990. *Religia starożytnego Egiptu*. [w:] A. Cotterell (red.), *Cywilizacje starożytne*, Łódź, Wydawnictwo Łódzkie, s. 60-75.

Roszak T., 1995. *The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*, Berkeley, University of California Press.

Shields M., *The Enigmatic Impact of the Magick Lantern Cycle*, <https://film-schoolrejects.com/magick-lantern-cycle/>, [Dostęp: 26.02.2021].

Suster G., 2003. *Dziedzictwo Bestii: Życie i idee Aleistera Crowleya*, Warszawa, Okultura.

Taberham P., *Style, Structure and Allusion in Lucifer Rising*, <https://openscreensjournal.com/articles/10.16995/os.13/#B7>, [Dostęp: 26.02.2021].

Notka o autorce: *Angelika Wlazłowska jest absolwentką studiów I stopnia na kierunku Rosjoznawstwo o specjalności gospodarczo-biznesowej. Obecnie studiuje na II stopniu Filologii rosyjskiej. Prywatnie interesuje się stowarzyszeniami o charakterze inicjacyjnym oraz zachodnią i wschodnią myślą ezoteryczną.*